

TİMURLU DEVLETİ'NİN DOĞU POLİTİKASI VE MOĞOLLARLA İLİŞKİLER

Bilen Yılmaz*

Öz: Moğol tarihi araştırmaları genel itibariyle Cengiz Han ile başlayan uluslaşma süreci ve dünya imparatorluğuna giden yolda meydana gelen olaylar üzerine yoğunlaşmıştır. İmparatorluğun bölünmesi sonucunda kurulan devletlerin tarihleri de yine bütünlükçü bir yaklaşımla ele alınmıştır. Fakat bunlar içinde Çağatay Devleti'ni bir istisna kabul etmeliyiz. Bu devirde coğrafyanın da etkisiyle siyasî ve kültürel açıdan Türkleşme eğilimi nedeniyle, Moğolların konumu ve durumu hakkında net verilere sahip değiliz. Bunda Çağataylar devrine ait kaynak yetersizliğinin de etkisi malumdur. Ne var ki peşi sıra gelen Timurlular devrine ait çok sayıda kaynak olmasına rağmen, devletin doğu sınırında siyasal hayatlarına devam eden Moğolların akıbetine dair bilgiler genel olarak bu kaynaklardaki bilgi kısıntılarından ibarettir. Maverâünnehir'deki iktidarı sonlanırken, doğuda, Moğolistan mntıkasını da görece kapsayan ve İranlı tarihçilerce Moğolistan Hanlığı olarak adlandırılan Doğu Çağatay Hanlığı (Cete) ve Timurlular arasındaki ilişkiler bu makalenin temel konusu olarak ele alınacaktır.

Anahtar Kelimeler: Timurlular, Moğollar, Cete, Çağataylar, Moğolistan

TIMURID STATE'S EASTERN POLICY AND RELATIONS WITH THE MONGOLS

Abstract: Mongolian historical studies generally focused on the nation-building process that started with Genghis Khan and the events that took place on the way to world empire. The histories of the states that were established as a result of the division of the empire were also discussed with a holistic approach. However, we should accept the Chaghatai Khanate as an exception. In this period, we do not have clear data about the position and situation of the Mongols due to the political and cultural tendency to Turkification with the effect of geography. The effect of the lack of resources belonging to the Chaghataid period is also known. However, although there are many sources

---

* Dr. Bilen Yılmaz, bilenyilmaz111@gmail.com

belonging to the Timurid period that followed, the information about the fate of the Mongols, who continued their political lives on the eastern border of the state, is generally just scraps of information in these sources. As his rule in Transoxiana came to an end, the relations between the Eastern Chagatai Khanate, which relatively included the Mongolia region in the east, and which was called the Mongolian Khanate by Iranian historians, and the Timurids will be discussed as the main subject of this article.

Key Words: Timurids, Mongols, Cete, Chaghataids, Mongolia

Giriş

Cengiz Han ile kurulan Büyük Moğol İmparatorluğu'nun bölünmesi sonucunda ortaya çıkan hanlıklar, hüküm sürdükleri coğrafyalarda aslı unsuru Moğol olmayan demografik yapılarıyla ciddi bir dönüşüm yaşıyorlardı. Gerek birbirleriyle olan mücadeleleri ve gerekse çevrelerini saran güçlü kültürel birikime sahip ülkelerle giriştikleri mücadeleler sonucunda yıpranmaları gecikmedi. Yaşam biçimi değişikliği de bunda etkili oldu. Çöküş sebepleri arasında gösterilebilecek olan gelenekten kopuş yargısının içini, hızlı şekilde Türkleşme ve İslamlaşma ile göçebeliliğin terkedilmesi olarak doldurmak gerekir.¹ Bu gerekçe hanların tahttan indirilmesine ve katledilmelerine kadar yoğun şekilde kullanılacak bir muhalefete sebep oldu. Nitekim Çağatay Hanı Tarmaşirin'in öldürülmesinden sonra Orta Asya'nın büyük kısmında siyasî buhranlar baş göstermişti; çünkü asıl problem "Cengizlilik" kavramının aksine "Moğolluk"un görünürde en ufak bir ağırlığının olmamasıydı. Moğolluk, Moğolistan dışında hiçbir yerde öne çıkarılmazken, Moğolca da bir dil olarak dayatılmıştı.²

Timur'un tarih sahnesine çıktığı esnada Moğollar siyasî açıdan Altınordu, Çağatay ve Moğolistan hanlıkları olarak varlıklarını sürdürmeye çalışırken, İlhanlı sahasında büyük oranda Türkleşmiş halde bulunan Çobanoğulları ve Celayirler hüküm sürüyorlardı. Esasen Moğolistan da ikiye bölünmüştü. Doğu Çağatay Hanlığı olarak adlandırılan ve Türkistan'ın doğusu ile bugünkü Moğolistan topraklarının batı kısmı Moğol Duğlat kabilesinin ileri gelenlerin-

¹ Konu ile ilgili tartışmalar için bkz Mirza Haydar Duğlat, *Tarih-i Reşidi*, Çev. Osman Karatay, İstanbul, Selenge Yayınları, 2006, s. 106'daki E. Denison Ross'un notu.

² Jean Paul Roux, *Moğol İmparatorluğu Tarihi*, Çev. Aykut Kazancıgil-Ayşe Bereket, Kabalcı Yayınevi, İstanbul 2001, s. 510.

ce Cengizli soyundan kukla hanlar tahta çıkarılarak idare ediliyordu. Cengiz Han'ın devletini kurduğu topraklar ise 1368 yılında Çin'den kaçıp gelen Kubilay Hanlığı prensleri ile güçlü Moğol beyleri arasındaki mücadeleye ev sahipliği yapıyordu.³ Merkezî Moğolistan'da yaşamaya devam eden Moğol kabileleri, Çağatay hanlarını gelenekten kopmakla ve bozulmakla itham ederken Çağatay Hanları ise daha batıda Maveraiünnehir ve Horasan bölgesinde yerleşik haldeki soydaşlarına *melez* anlamında "karaunas" adını vermişlerdi. İlgincidir ki onlar da Doğu Çağataylılara haydut anlamında "Cıta-Cete"⁴ diyorlardı.⁵

Timurlu Devleti'nin doğusundaki Moğolların etnik ve kültürel anlamda neyi ifade ettiği açık değildir. En azından dönemin kaynakları bu konuda net bilgiler sunmamaktadır. Bunun nedenleri arasında Çağatay Hanlığı kaynaklarının yetersizliğini de belirtmek gerekir. Çünkü Çağatay Hanlığı'nın kuruluş ve yıkılış tarihleri net olmadığı gibi, coğrafi sınırlarının tespiti de zordur. İkiye bölünen Çağatay mülkünün, takriben Maveraiünnehir'e karşılık gelen ve eski bir İslam merkezi olan Batı kısmı, Çağatay Ulusu olarak adlandırılıyordu. Bugünkü Kazakistan'ın güneydoğusu, Kırgızistan ve Doğu Türkistan'ı kapsayan bölge ise "Moğolların ülkesi" anlamında "Moğulistan" diye adlandırılıyordu; fakat bu etnolojik açıdan doğru değildir.⁶ Mirza Haydar Duğlat'ın Mangalay Suyah dediği bölge Fergana'nın batı hududundan doğuda onun zamanında Çalış adını taşıyan ve daha eskilerde Yanki (Yen-ki) adıyla bilinen Karışehir eyaletine kadar uzanıyordu. Onun ötesinde doğuya doğru uzanan geniş Turfan yöresi, Çağatay Hanlığı idaresinden tamamen ayrı bir Moğol prensliğini oluşturuyordu. Fakat bu iki idare arasındaki sınırlar da iç içe geçmiş vaziyetteydi. Tarih-i Reşidi'nin çevirisini yapan Denison Ross, Doğu Çağatay Hanlığı'nın da doğusundaki Moğol idarî yapısı hakkında net bilgi verecek kaynak olmadığını belirtmektedir.⁷ Moğol tarihçisi Sagan Setsen ise Moğolistan'daki idarî boşluğun Çin'den kovulan Kubilay'ın torunlarınca kısa

³ Sagan Setsen, *Erdenin Tovç*, (Ed.) A. Tsanjid-Ş. Çoimaa, Mongoliin Tüühen Survalj Biçgiin Tsuvral, Ulaanbaatar 2006, ss. 105-119.

⁴ Kaynaklarda cıta, çete ya da ceta olarak geçen kelime, coğrafi bir terim olarak da kullanılmıştır. Timurlular devrinde Yedisu ve Doğu Türkistan'ı ifade eden kelime, Z. V. Togan tarafından Cıta olarak okunmuş ve Batı Türkçesindeki çıtağ (çıtak) kelimesi ile ilişkilendirilmiştir. Bkz. Zeki Velidi Togan, *Umumi Türk Tarihine Giriş*, Enderun Kitabevi, İstanbul 1981, s. 65, 432.

⁵ Şerafüddin Ali Yezdi, *Zafernâme*, Çev. D. Ahsen Batur, Selenge Yayınları, İstanbul 2019, s. 102; W. W. Barthold, *Uluğ Bey ve Zamanı*, Çev. İsmail Aka. TTK, Ankara 2015, s. 13; Duğlat, *a.g.e.*, s. 92.

⁶ Peter B. Golden, *Dünya Tarihinde Orta Asya*, Çev. Yahya Kemal Taştan, Ötüken Neşriyat, İstanbul 2014, s. 149.

⁷ Duğlat, *a.g.e.*, s. 129 (çevirenin notu).

süreliliğine de olsa doldurulduğunu aktarmaktadır. 1368'de çıkan büyük isyan neticesinde Kubilay Hanlığı idaresi ve son Cengizliler de Çin'den kovulmuşlardı. Çin'den Moğolistan'a kaçarken ölen Togan Timur'un oğlu Ayourhirdhara Karakurum'da kağan olmuştu. Onun oğlu Tokuz Timur zamanında (bu esnada Emir Timur, devletin temellerini atmış bulunuyordu) Çin akınlara karşı başarılı mücadeleler veriliyordu. Ne var ki Moğolistan içlerindeki kabile asabiyetinin getirdiği anlaşmazlıklar nedeniyle o da akrabaları tarafından katledilecektir. Moğolistan bozkırlarında bu dönemde tıpkı Cengiz Han öncesi gibi kabile düzenine geçilmişti. Bölge, kısa süre sonra ağırlığını koyan Oyrat (Kalmuk) kabilesi ile Doğu Çağatay Hanlığı (Cete) adına yönetimi elinde bulunduran Duğlat kabilesinin mücadele sahasına dönüşecektir. Üstelik bu çatışma ortamına Kırgızlar ve 13. yüzyılda Çin'deki Moğol ordusunun yardımcı kuvvetlerinden olan Alan kabileleri de katılacaktır.⁸

Son Çağatay Hanı İsen Buka'nın ölümünün ardından doğuda Aksu şehrini merkez alarak, Kaşgar, Hotan, Yarkend, Kaşan, Ahsiket, Andican gibi şehirlerin yönetimiyle iktidarı fiilen ele geçirmiş olan Moğol Duğlat kabilesinin reisi Emir Bulacı, iktidarına resmiyet kazandırmak adına Çağataylı ve dolayısıyla Cengizli kanı taşıyan bir han arayışına girişmişti. İsen Buka'nın oğlu olduğu ileri sürülen Tuğluk Timur, Moğolistan içlerinden bulunup getirilmiş ve tahta çıkarılmıştı. 16 yaşındayken Kalmuklardan kaçırılarak getirilen Tuğluk Timur 18 yaşında han olmuş, 24 yaşında Müslüman olmuş ve 34 yaşında ölmüştür.⁹

Batıda ise dağılmaya yüz tutmuş Çağatay Hanlığı idaresini fiilen elinde bulunduran Emir Kazagan'ın 1358'de öldürülmesinin ardından ortaya çıkan siyasî belirsizlikte Maverünnehir, Çağataylılar ile güçlü emirler arasındaki mücadelenin merkezi haline geliyor, bunu fırsata çeviren Emir Timur yeni devletin temellerini atıyordu. Barthold'a göre Timur bu başarısını babası Taragay'ın Moğol asilzadeleriyle olan sıkı dostluğuna borçluydu.¹⁰ İbn Arabşah ise bu ilişkilerin bizzat Timur tarafından kurulduğunu bildirirken¹¹; Gumilev,

---

⁸ Setsen, *a.g.e.*, ss. 105-118.

⁹ Duğlat, *a.g.e.*, ss. 165-174.

¹⁰ Barthold, *a.g.e.*, 2015, s. 18.

¹¹ İbn Arabşah, *Acaibu'l-Makdûr*, Çev. D. Ahsen Batur, Selenge Yayınları, İstanbul 2012, ss. 49-57.

Timur'un yükselişini, Orta Asya ve İran'da göçebe tahakkümüne karşı çıkan İslamî tepkinin yansıması olarak tanımlamıştır.¹²

Maveraünnehir'deki siyasî bunalımdan kazançlı çıkmak isteyen sadece Timur değildi. Amcası Emir Hacı Barlas ve Horasan civarında giderek güçlenen Emir Kazagan'ın torunu ve Timur'un kayınbiraderi olan Emir Hüseyin de benzer niyetler besliyordu. Bu esnada Duğlatların tahta çıkardığı Tuğluk Timur beklenenin aksine, kukla bir han olma vasfından kurtulmak istiyordu ve ilk hamlesini Maveraünnehir'e yaparak bölgeyi ele geçirmiş, Emir Timur da gelişmeler karşısında temkinli davranarak Tuğluk Timur'un yanında yer almıştı. Fakat bölgeye ikinci gelişinde oğlu İlyas Hoca'yı buranın valiliğine tayin eden Tuğluk Timur'un bu hamlesi karşısında Emir Timur Horasan emiri Hüseyin'e yaklaşmaya başladı. Ancak hem silah arkadaşı hem de kayınbiraderi olan Hüseyin ile de yollarının ayrılması uzun sürmedi. Zafernâme yazarı Yezdi bu konuda Hüseyin'i ihanetle suçlamıştır.¹³ Arabşah ise daha sonra yıllarca izini sürmek zorunda kalacağı en büyük düşmanlarından olan Kamerüddin ile ittifak kuracak kadar hırslı olan Timur'un ihanetine vurgu yapmıştır.¹⁴

Timur, Belh şehrini ele geçirdikten sonra 1370'te (34 yaşındayken) hükümdarlığını ilan etti. Fakat bir süre daha, bizzat kendisinin han olarak tahta oturduğu son Çağataylılardan Kabulşah, Suyurgatmış ve ardından 1402 yılına kadar tahtta kalacak olan Mahmud'u¹⁵ kullandı.¹⁶ Kendisi ümmî olan Timur,

¹² N. L. Gumilev, *Eski Ruslar ve Büyük Bozkır Halkları C. II*, Çev. D. Ahsen Batur, İstanbul 2013, s. 99.

¹³ Yezdi, *a.g.e.*, s. 64.

¹⁴ Arabşah, *a.g.e.*, s. 46.

¹⁵ Nizamüddin Şâmî (*a.g.e.*, s. 135) Mahmud Han'ın kişilik özelliklerinden övgüyle bahsederken, herkesin takdirini kazandığını belirtir.

¹⁶ Timur, saltanatı boyunca han unvanı almamış ve Cengiz soyundan kukla hanları kullanmıştı. Bkz. İbni Tagrıberdi, *En Nücûmu'z-Zâhire fi mü'lûk-i Mısır ve'l-Kahire*, Cilt 12, Beyrut 1992, s. 242. Büyük Moğol İmparatorluğu dağılıp uzun bir süre geçmiş olsa da Cengizlilik olgusu siyasî bir direnç noktası olarak kabul edilmeye devam ediyordu. H. Alan, Timur'un bu saygınlığı kullanmak istediği kadar, doğu sınırlarını güvende tutma gayretinde olduğuna da vurgu yapmaktadır. Bkz. H. Alan-İ. Kemaloğlu, *Avrasya'nın Sekiz Asrı*, Ötüken Neşriyat, İstanbul 2016. Uluğ Bey'in Türkçe, Farsça ve Arapçanın yanı sıra Moğolca da biliyor olması, mevcut coğrafyada Moğol kültür etkisinin henüz devam etmekte olduğuna işaret etmektedir. Bkz. A. Sayılı, "Uluğ Bey ve Semerkand'daki İlim Faaliyeti Hakkında Gıyaseddin-i Kaşî'nin Mektubu", Ankara 1985, s. 43. Uluğ Bey'in Moğol beylerinden Hüdaydad'dan Yasak ile ilgili ders almış olması da yine Moğol kültürünün ve Cengizliliğin etkisine delalet sayabiliriz. Bkz. İsmail Aka, *Timur ve Devleti*, TTK, Ankara 1991, s. 106. İspanya'dan yola çıkan elçilik heyetinde bulunan Clavijio da Semerkand'ın Moğolistan olarak adlandırıldığını, şehrin güneyinde Farsça konuşul-

sanatı ve sanatçıyı gözetmiş, tarihçilere ve yazılmış tarih kitaplarına değer vermiştir. Arabşah, onun Cengiz Yasasına sıkı sıkıya bağlı olduğunu ve bu yasaları Şeriat hükümlerinden üstün tuttuğuna değinmiştir.¹⁷ Savaş mesaisinin çoğunu Müslüman devletlere karşı yaparken, uyguladığı siyasetin ve dış politikanın temelinde Kur'an'ı referans göstermesi ise bir çelişkidir. Timur esasen hem Yasa'nın hem de Şeriatın koruyuculuğunu üstlenmişti.¹⁸

Timur'un doğu, batı, kuzey ve güney yönlü seferlerinin hemen hiçbirisi kalıcı sonuçlar vermemiştir. Bu nedendir ki Harezm'e üç kez, İran'a üç kez, Moğolistan'a da altı kez sefer düzenlemek zorunda kalmıştır. Askeri başarılar elde ettiği Rusya, Anadolu ve Hindistan'da da, kendi dönemi haricinde, kalıcı olunamamıştır.

Timur'un Moğolistan Seferleri

Timur Maverâünnehir hâkimiyetini sağladıktan sonra, siyasî geleceğini sağlamlaştırmak amacıyla Moğolistan'a seferler düzenlemek için hazırlıklara başladı. Moğolistan sınırına yakın yerde Aşpara adında bir şehir kurdu ve burayı askerî üs olarak kullandı.¹⁹ Moğolistan'da kısa süre önce hükümet darbeleri yaşanmış, bir tarafta Cengiz Han öncesinin kabile hiyerarşisi güçlenirken diğer tarafta hanlık için mücadele başlamıştı. Moğol Duğlat kabilesinin kazandığı siyasal üstünlük, Cengizli kam ile yasal bir zemin arayışına girilmesine neden olmuştu.

Yezdi'nin de Çete²⁰ diye tabir ettiği Moğollarla Timur'un askerî temasları genel itibariyle temkinli şekilde geliyordu. Timur her ne kadar sayıca üstün bir orduyla ilerlese de çeşitli hilelere başvurmayı ihmal etmiyordu. Geceleri yakılan büyük ateşler ve gündüzleri atların arkasına bağlanan çalılarla

---

duğunu; fakat kuzeyindeki dilin anlamadığını bildirmiştir. Bkz. Ruy Gonzales de Clavijo, *Anadolu, Orta Asya ve Timur*, Çev. Ömer Rıza Doğrul, Ses Yayınları, İstanbul 1993, s. 127. Timur ile tanışan ve uzun sohbetlerine iştirak eden İbn Haldun da onu yoğun şekilde Moğol kültür dairesi içinde tanımlamıştır. Bkz. J. Van den Bent, "None of the kings on earth is their equal in aşabiyya". *The Mongols in Ibn Khaldūn's Works. Al-Masāq. Journal of the Medieval Mediterranean* 28(2), 2016, pp. 171-186.

¹⁷ Arabşah, *a.g.e.*, s. 481.

¹⁸ B. F. Manz, "Timur ve Hâkimiyetin Sembolü", Çev. Musa Şamil Yüksel, *Tarih İncelemeleri Dergisi*, XV(2000), s. 257.

¹⁹ Arabşah, *a.g.e.*, s. 92.

²⁰ Yezdi, *a.g.e.*, s. 52.

çıkarılan büyük toz bulutları muhtemel bir güvensizliğin belirtisi olmakla birlikte Yezdi'ye göre Timur'un askerî dehasının göstergesiydi.²¹

Duğlat beyi Bulacı'nın tahta çıkardığı Tuğluk Timur, görece Emir Timur ile de iyi geçiniyordu. Ne var ki, Bulacı'nın ani ölümü ve yerine ulus beyi olarak geçirilen oğlu Hudaydad'ın henüz yedi yaşında oluşuna amcası Kamerüddin karşı çıkmış ve bununla da yetinmeyerek Tuğluk Timur'un ölümünden sonra başa geçen oğlu İlyas Hoca'yı öldürterek Moğolistan hamı olmuştu. Tuğluk Timur'un diğer oğlu Hızır ise henüz çok küçüktü. Moğol beylerince Kamerüddin'in gazabından kaçırılan Hızır uygun zamanın gelmesini bekleyecekti. Gelişmeler karşısında Kamerüddin'e karşı yapılan ilk seferde Timur ordusu başarı ve yüklü miktarda ganimet elde etti. Fakat anlaşıldı ki Kamerüddin, Timur'un her baskımında Moğolistan içlerine kaçacaktı.

1375 yılında Sayram'dan hareketle Talas ve Çu mıntkasını geçen Timur orduları yeniden Kamerüddin'in peşine düştüler. Moğolların alışılmış ricat taktiği ile bir ileri bir geri giden Kamerüddin bu kez de kaçmayı başarmıştı. Fakat bu kez ordunun başında bulunan Timur'un büyük oğlu Cihangir ani bir baskınla Kamerüddin'in şahsi ganimetleri ve haremını ele geçirmiş, bunlar arasında bulunan Kamerüddin'in kızı Dilşad Ağa'yı²² da babası Timur'a getirmişti. Timur'un ordusunun Semerkand'a dönüşünü fırsat bilen Kamerüddin, Fergana ve Andican'ı yeniden ele geçirip buraları yağmalayınca Timur bu kez büyük bir hiddetle yeniden yola koyuldu. Kamerüddin bu kez de kaçmayı başardı.

Timur'un ilk Moğolistan seferleri oldukça kanlı geçmişti. Cengiz Han'ın yaptığı gibi, rakiplerinin soyunu kurutmak için ele geçirebildikleri herkesi öldürdüler.²³ Doğuda Moğollar üzerine yapılan seferler Timur'un iç siyasette de ortadan kaldırmayı düşündüğü ya da kendisine ihanet edebilecek olan beyleri bertaraf etmek için bir fırsata dönüşüyordu. Nitekim Moğollar (Cete) üzerine gönderdiği Sarı Buka ve Adilşâh Andican'a vardıklarında, buraya Timur tarafından daruga²⁴ olarak tayin edilmiş olan Hamdi Bek ile birleşerek yönlerini Timur'un yokluğundaki Semerkand'a çevirdiler. Şehrin imdadına yetişen Timur'un oğlu Cihangir, devletin kaderinde önemli bir rol

²¹ Yezdi, *a.g.e.*, s. 58.

²² Yezdi'ye (*a.g.e.*, s. 110) göre Dilşad Ağa, Kamerüddin'in noyanlarından Şemseddin Bek'in kızıdır.

²³ Arabşah, *a.g.e.*, s. 95.

²⁴ Moğol devlet teşkilâtında idarî, askerî ve malî yetkilere sahip büyük memurlara verilen unvan. Bkz. Abdülkadir Yuvalı, "Daruga" maddesi, *Dia. Cilt: 8*, s. 505.

oyladı. Sarı Buka ve Adilşah da kaçarak Kamerüddin'in yanına sığınmışlardı.²⁵ Timur Semerkand'a döndüğünde oğlu Cihangir'in ölüm haberini aldı.²⁶

İki yıl sonra Moğolistan içlerine yapılan seferde Kamerüddin yine ele geçirilememişti. Bu kez 1389 yılında Moğollara kesin bir mağlubiyet tattırma niyetiyle hareket eden Timur, Balkaş Gölü mntikasından Kara İrtiş'e kadar at koşturdu. Bu seferin Timur açısından kıymeti, bozkır göçebelerine azametini ispatlaması olmuştu.²⁷ Buradan Kara Hoca ve Turfan bölgesine ilerleyen Timur Hızır Hoca ile karşılaştı. İktidarını pekiştirdiği süreçte Turfan Uygurlarını zorla Müslümanlaştıran Hızır Hoca, Timur'un karşısına dikilmişti. Ne var ki artık Cengizli korkusundan sıyrılmaya başlamış olan Timur'un geri adım atma niyeti yoktu ve Hızır Hoca'ya ağır bir darbe indirmekten kaçınmadı. Fakat asıl düşman Kamerüddin henüz ele geçirilememişti. Son kez 1390 yılında yeniden Kara İrtiş'e kadar kovalanan Kamerüddin²⁸'in bu tarihten sonra nereye gittiği ve akıbetinin ne olduğu bilinmemektedir. Artık Moğolistan'ın yeni hanı Hüdaydad'ın desteklediği Hızır Hoca olmuştu.²⁹

Hızır Hoca'nın son Uygurları Müslümanlaştırması, dinî hassasiyetleri çeşitli kaynaklarda da sıkça belirtilen Hüdaydad ve Timur'un ona sempati beslemelerine vesile olmuştu.³⁰ Bu yakınlaşma Timur ve Hızır Hoca arasında barış sağlanmasına ve ardından Hızır Hoca'nın kızını³¹ Timur ile evlendirmesine kadar ilerledi. Gumilev, bu evliliğin Timur'un Moğolistan politikasında

²⁵ Şamî, *a.g.e.*, s. 87.

²⁶ Yezdi, *a.g.e.*, s. 113.

²⁷ Duğlat, *a.g.e.*, s. 184.

²⁸ Mirza Haydar Duğlat (*a.g.e.*, s. 213-214) eserinde "Bazı Moğullardan Kamerüddin'in hayatının sonuna doğru su toplaması hastalığına tutulduğunu duydum. O bu durumdayken bir gün Emir Timur'un ordusuyla birlikte yaklaştığı haberleri geldi, fakat Kamerüddin ata binmek veya dizginlerini tutmak için çok zayıftı. Bu yüzden halkı onu orman içlerine götürdü ve odalıklarından ikisini ve birkaç gün yetecek kadar da yiyecek bıraktılar. Diğerleri sonra kaçtılar. İstila ordusu çekildikten sonra ormanda Kamerüddin'i aradılar, fakat onun ve yanındakilerin ölüsüne veya dirisine rastlayamadılar. Onun kaçmasından sonra Emir Timur'un zihni Moğolistan konusunda rahatladı..." diye aktarmaktadır.

²⁹ Duğlat, *a.g.e.*, s. 215.

³⁰ Rene Grousset, *Stepler İmparatorluğu*, Çev. Halil İnalçık, TTK Yay., Ankara 2015, s. 420.

³¹ Tokal (Tükel) Hanım (Yezdi, 2019: 275); Tevekkül Hanım (Şamî, 1987: 205). Clavijo (1993: 163) Tükel Hanım'ın Timur'un gözde eşleri arasında olduğunu ve üst düzey devlet kabullerinde Timur'un yanı başında bulunduğunu belirtir.

elini bağıladığı ve dolayısıyla Hızır Hoca'nın elini güçlendirdiğini belirtmektedir.³²

Hızır Hoca'nın 1399'da ölümünün ardından tahta çıkan üç oğlu da (Şem-i Cihan, Nakş-ı Cihan, Muhammed Han) Hudaydad'ın nezaretinde hüküm sürdüler. Bu esnada Hudaydad Timur'un emrindeydi. Timur, kayınpederi Hızır Hoca'nın ölümünü fırsata çevirmek için açıktan kendisinin yönetmediği fakat torunu İskender Mirza'nın eliyle Kaşgar ve Hotan üzerine birkaç sefer daha düzenledikten sonra yönünü İran ve Anadolu'ya çevirdi.

Timur'dan Sonra Moğollarla İlişkiler

Timur'un torunlarınca idare edilen devletin siyasal ve askerî temelleri gün geçtikçe sarsılıyordu. Yıkım, inşa çalışmalarıyla boy ölçüşemeyecek orandaydı.³³ Clavijio, Timur'un ölümünden sonra devletin hızla çözüldüğünü, Timur'un sarayına giderken yolda gördüğü iyi muamele ile dönüş yolundakinin çok farklı olduğunu ifade etmiştir. Çünkü o dönerken Timur ölmüştü.³⁴ Ne var ki, Timurlu Devleti'nin doğu politikası ve özellikle de Şahruh ile oğlu Uluğ Bey devirlerinde Moğollara karşı yapılan askerî hamlelerin Timur'un uzun ve sonuçsuz seferlerinden daha anlamlı olduğunu vurgulamak gerekir.

Timur'un kendisinden çok önce vefat eden oğlu Cihangir'e beslediği sevgi kaynaklarda sıklıkla vurgulanmıştır. Kendisi de vefatından önce başka oğulları olmasına rağmen torununu (Cihangir'in oğlu) Pir Mehmed'i halef tayin etmişti. Fakat bu esnada Semerkand'dan uzakta Belh, Kabil ve Kanderhar'ı idare etmekte olan Pir Mehmed'e dedesinin ölüm haberinin gelmesi gecikmişti.³⁵ Timur'un ikinci oğlu Ömer Şeyh ise Diyarbakır kuşatmasında vefat etmişti. Onun oğulları Pir Mehmed³⁶, Rüstem, İskender ve Baykara İran'ın Fars eyaletleri olan Hemedan ve İsfahan'da hüküm sürüyorlardı. Timur'un İran'daki Türk mntukasında (Azerbaycan-Tebriz) hüküm sürmekte olan oğlu Miranşah ise akli dengesini yitirmiş ve oğlu Ömer Mirza'nın kontro-

³² N. L. Gumilev, *Eski Ruslar ve Büyük Bozkır Halkları*, C. II, Çev. D. Ahsen Batur, Selenge Yay., İstanbul 2013, s. 322.

³³ V. V., Barthold, *Müslüman Kültürü*, Çev. M. Fatih Karakaya, Ayrıntı Yay., İstanbul 2013, s. 84.

³⁴ Clavijio, *a.g.e.*, s. 197.

³⁵ H. Alan, Timur'un vasiyetinin yerine getirilmemesinin nedenini, Pir Mehmed'in uzakta bulunmasıyla açıklamanın tarihsel gerçekliğe aykırı olduğuna, esasında önemli devlet adamları nezdinde zaten Şahruh'un desteklendiğine vurgu yapmaktadır. Hayrumisa Alan, *Bozkırdan Cennet Bahçesine Timurlular*, Ötüken Neşriyat, İstanbul 2007, s. 93.

³⁶ Cihangir'in oğlu olan Pir Mehmed ile karıştırılmamalıdır.

lünde hayatını sürdürüyordu. Fakat Miranşah'ın diğer iki oğlu Ebubekir ve Halil ise dedelerinin tahtına göz dikmişlerdi. Bu esnada Horasan valiliğini sürdüren Timur'un dördüncü oğlu Şahrüh ise meseleyi itidalli şekilde takip ediyordu. Ölüm haberini aldığı sırada Taşkent'te bulunan Miranşah'ın oğlu Halil vakit kaybetmeden ordusuyla Semerkand'a girdi ve kendini sultan ilan etti (1405). Kısa süre içinde gençliği, tecrübesizliği ve aklını başından aldığı belirtilen³⁷ gözdesi Şadülmülk'ün³⁸ müdahaleleri nedeniyle emrindeki beylerin tepkisini üzerine çeken Halil darbeyle tahttan indirildi ve Şahrüh tahta davet edildi. Şahrüh, Halil'e Rey mntukasının idaresini bıraktıysa da Halil 1411'de burada vefat etti. Yazdı, Timur'un ölümünün ardından tahtı zorla ele geçiren Halil Sultan devrini, devletin harabeye döndüğü, kim olduğu belli olmayan birçok beyin ortaya çıkarak iç siyaseti viran ettiği bir dönem olarak tanımlar.³⁹

Grousset'nin,⁴⁰ Timurlu hükümdarları içindeki en muvazeneli ve kabiliyetli olanı diye bahsettiği Şahrüh, babası öldüğünde yirmi sekiz yaşındaydı.⁴¹ Timur'un tahta çıkardığı Cengizli hanlarına verdiği Padişah-ı İslam unvanını o doğrudan kendisi kullandı⁴² Semerkandî, onun Şeriat hükümlerine sıkı sıkıya bağlı olduğunu ve bu nedenle saray merasimlerinden ve savaştan hoşlanmadığını, bu işlerin takibi için Celalüddin Füzûşah'ı yetkilendirdiğini aktarmaktadır.⁴³ Şahrüh, Herat⁴⁴'ı merkez yapmakla birlikte Semerkand ve Maverainnehir'in idaresini oğlu Uluğ Bey'e bıraktı. Timur'un en sadık devlet adamlarından olan Şeyh Nureddin ise bölgeyi elinde tutmak adına Uluğ Bey'e karşı Moğollarla işbirliği yapmaktan çekinmedi. Fakat Şeyh Nureddin⁴⁵ meselesi de

³⁷ Yazdı, s. 463; Tâcü's-Selmanî, s. 35.

³⁸ "Sanki geniş bir elbise diktirmişler de, ikisi aynı elbise içine girmiş gibiydiler. Sonunda Halil Sultan kadın diliyle, kadını ise Halil Sultan'ın diliyle konuşmaya başladı. Öyle ki, Halil Sultan artık Şadülmülk'ün görüşünü almadan tek bir ferman bile yayınlamıyor, devlet işlerinde bir adım dahi atamıyordu." Bkz. Arabşah, a.g.e., s. 414.

³⁹ Yazdı, a.g.e., s. 466.

⁴⁰ Grousset, a.g.e., s. 447.

⁴¹ Yazdı, a.g.e., s. 468.

⁴² Musa Şamil Yüksel, *Timurlulara Din-Devlet İlişkisi*, TTK Yay., Ankara 2009, s. 56.

⁴³ Abdurrezzak-ı Semerkandî, *Matla'ı Sa'deyn ve Mecma'ı Bahreyn*, Nşr. Muhammed Şefî', Lahor 1949, s. 257. Semerkandî'nin verdiği bilgilerin kaynağının Hâfız-ı Ebrû olduğu anlaşılmaktadır. Şahrüh'un kişilik özellikleri ile ilgili detaylı bilgi için bkz. Hâfız-ı Ebrû, *Zübdetü't-Tevarih-i Baysungurî*, cilt 2, nşr. Seyyid Kemâl Hac Seyyid Cevâdî, Tahran 1380 h.

⁴⁴ 1221 yılında Cengiz Han tarafından yerle bir edilen şehir benzer şekilde bu kez 1381 yılında Timur'un gazabına uğramıştı. Buna rağmen 15. yüzyılın ortalarında şehri ziyaret ettiği anlaşılın ünlü seyyah Josaphat Barbaro (s. 80), "her ne kadar bir Şiraz kadar olmasa da büyük ve görkemli olduğundan" diye belirtmektedir.

⁴⁵ Moğollarda, efendisine ihanet edenlere dış politika açısından iyi gözle bakılmadığını Cengiz Han ve Camuha mücadelelerinden itibaren birçok örnekten görmek mümkündür. Nitekim

yine Timur'un yakın emirlerinden Şah Melik eliyle bertaraf edildi.⁴⁶ Semerkandî, Uluğ Bey'in Şah Melik'ten de hoşlanmadığını ve esas itibarıyla Maverâünnehir'de bir atabey olmasını istemediğini belirtmiştir.⁴⁷

Şahrüh'un doğu politikasının dayanak noktası Çin ile olan ticari ilişkileri canlandırmak üzerinedir. Babasının Çin'e düzenlemek istediği seferi başaramadan ölmesinin ardından, barışçıl bir dış politika kararı alan Şahrüh'un bu niyeti meyvesini vermeye başlamış ve Çin ile karşılıklı elçilik ziyaretleri gerçekleşmişti. Fakat ticaret güzergâhının güvenliği için bu kez ortak düşman haline gelen Moğollar meselesinin yeniden ele alınması gerekiyordu. Şahrüh bu konuyu oğlu Uluğ Bey'e bıraktı. Babasının aksine Moğol geleneklerine bağlılığıyla bilinen Uluğ Bey, Cete Moğollarından Şir Muhammed Han'a karşı başarılı bir sefer gerçekleştirdi ve bu sıralarda Kaşgar ve Yarkend hâkimi Hudaydad⁴⁸ ile yakınlaşmaya başladı. Fakat bu esnada kuzeyden gelen bir başka Moğol-Özbek akımı Muhammed Şeyban Han liderliğinde Semerkand'a kadar ilerledi. Ağır bir tahribata uğrayan Semerkand'da Uluğ Bey, oğlu Abdüllatif tarafından idam ettirildi. Kendisi de birkaç ay sonra aynı kadere kurban gitti.⁴⁹

Uluğ Bey'in ve oğlu Abdüllatif'in ölümünün ardından yeğenlerinden Abdullah, Semerkand ve Maverâünnehir'in; Babür Mirza ise Herat ve Horasan'ın hâkimiyetini ele geçirdi. Abdullah 1452 yılında Miranşah'ın torunu Ebu Said tarafından öldürüldü. Moğol-Özbek hanı Ebulhayr Han (1429-1468) tarafından desteklenen Ebu Said (1451-1469) Timurlu tahtına çıktı. Bu esnada Moğolistan (Çita) Hanlığı tahtında oturan Esen Buka II (Veyis Han'ın oğlu, 1429-1462) beklenmedik bir anda Maverâünnehir sınırlarındaki Sayram ve

---

Hudaydad gibi Şeyh Nureddin'in sonu da aynı olmuş, Moğollarca başı kesilerek Şahrüh'a teslim edilmiştir. Detaylı bilgi için bkz. Ahsenü't-Tevarih, s. 94-96.

⁴⁶ Barthold, 2015, s. 85.

⁴⁷ Semerkandî, *a.g.e.*, s. 190.

⁴⁸ Hudaydad Hüseyinî, Timur'un güvendiği en önemli komutan ve devlet adamlarındandır. Fakat Timur'un ölümünün ardından Halil Sultan'ın yanında yer alması ve doğuda Moğollar ile anlaşarak Şahrüh'a karşı tavır takınması nedeniyle siyasî hayatını tehlikeye attığı gibi, yardım göreceğini ümit ettiği Moğollar tarafından başı kesilerek Şahrüh'a gönderilmiştir. Bkz. Barthold, 2015, s. 80. Hasan-ı Rumlu, Hudaydad'ın başının bizzat Moğol Hanı Muhammed'in kardeşi Şem-i Cihan tarafından kesildiğini ve Şahrüh'a yollandığını aktarır. Bkz. Hasan-ı Rumlu, *Ahsenü't-Tevarih*, Çev. Mürsel Öztürk, TTK Yay., Ankara 2006, s. 73. Fakat Mirza Haydar Duğlat (*a.g.e.*, s. 234) Hudaydad'ın 97 yaşında, Medine'de hac vazifesini yerine getirirken öldüğünü belirtmiştir.

⁴⁹ Barthold, *Uluğ Bey ve Zamanı*, s. 166.

Taşkent'i yağmaladı. Buna hemen karşılık veren Ebu Said, Talas civarında Esen Buka II'ya ağır bir darbe indirdi.⁵⁰

Daha önce kardeşi Esen Buka'ya karşı taht mücadelesine girişen Yunus, Uluğ Bey'e sığınmıştı ve zamanı geldiğini düşünen Ebu Said, Yunus'u Moğol hanı olarak ilan edip memleketine gönderdi. Yunus yaptığı iki seferin ardından Batı Moğolistan'da tutunmayı başardı⁵¹ ve kardeşi Esen Buka II da daha doğuda Yulduz ve Turfan bölgesinde hüküm sürmek zorunda kaldı. 1462'de Esen Buka II'nın ölümünün ardından aynı bölgede oğlu Dost Muhammed hüküm sürmeye başladı.⁵²

Ebu Said'in, 1469 yılında Akkoyunlu hükümdarı Uzun Hasan tarafından öldürülmesinin ardından Timurlu Devleti yıkılma sürecine girdi. Maverünnehir'e sıkışan devleti Ebu Said'in oğlu Ahmed Sultan Semerkand'ı merkez yaparak yönetmeye çalışıyordu. Bunlar olurken Moğolistan'da da Yunus Han'ın birlik mücadelesi sürüyordu. Kardeşi Esen Buka II'dan boşalan tahtı layıkıyla sahiplenemeyen Dost Muhammed⁵³ de ölünce yerine geçen oğlu Kebek II de iktidara tutunamayıp idam edildi. Durumu fırsata çeviren Yunus tüm Moğolistan'ın hanı olmuştu. Tarih-i Reşidi yazarının dedesi olan Duğlat emiri Muhammed Haydar Mirza'nın desteğini alan Yunus Han⁵⁴ Cete Moğollarının ve dolayısıyla Çağatay Devleti'nin⁵⁵ yeni hükümdarı olarak tarih sahne-

⁵⁰ Duğlat, *a.g.e.*, s. 79.

⁵¹ Yunus Han'ın Moğolistan'a yerleşmesi epey geç oldu. Bunun nedenleri arasında onun şehir hayatına verdiği önem karşısında göçebe Moğol beylerinin mesafeli duruşu da gösterilmektedir. Bkz. Duğlat, *a.g.e.*, s. 255.

⁵² Duğlat, *a.g.e.*, ss. 247-253.

⁵³ Tarih-i Reşidi'de Dost Muhammed Han'ın kişilik özelliklerine ve Ulemâ ile arasındaki fikir ayrılıklarına vurgu yapılmaktadır. Babasının vefatından sonra dul kalan eşlerinden birine aşık olan ve onunla evlenmek isteyen Dost Muhammed Han'ın ulemeden bu evliliği onaylamasını istemesi ise gerginliği tırmandırmıştır. Bkz. Duğlat, *a.g.e.*, 253.

⁵⁴ Yunus Han'ın Moğolistan'da tutunması kolay olmamıştı. Tarih-i Reşidi'de Yunus Han'ın burada bir yıl boyunca hapis kalmasına neden olay bir olaydan bahsedilir: Timurlu hükümdarı Sultan Ebu Said'in oğlu Ahmed Mirza'nın hizmetindeki emirlerden biri olan Şeyh Cemal Har, Taşkent'e vali olarak atanmıştı. Fakat Ahmed Mirza'ya sadakatini şüpheliydi. Bu sıralarda Moğolistan bozkırlarında arpa kıtlığı çekildiğinden, Taşkent'e giderek arpa temin etmek isteyen Yunus Han'a karşılama merasimi düzenlerken onu pusuya düşüren Şeyh Cemal Har, hem Moğol Hanlığı ile Timurlular arasındaki ilişkileri zedelemiş, hem de Yunus Han'ı bir yıl boyunca hapiste tutmuştur. Bkz. Duğlat, *a.g.e.*, ss. 258-259.

⁵⁵ Yunus Han'ın, Timurlu Sultanı Ahmed Mirza'ya gönderdiği mektubunda kullandığı "Babamız Sultan Ebu Said Mirza, Moğullar ve Çağataylılar arasındaki düşmanlığı dostluğa çevirdi..." ifadesinden, Timurluların son evresinde dahi onları Çağataylı olarak, kendilerini ise Moğol olarak tanımladığı anlaşılmaktadır. Bkz. Duğlat, *a.g.e.*, s. 260.

sine çıkmış ve Orta Asya'nın en kudretli yöneticisi olmuştu.⁵⁶ Bir zamanlar kardeşi ile arasındaki mücadelede hakem görevi yapan Timurlulara bu kez o hakemlik yapacak konuma gelmişti. Nitekim Ahmed Sultan ile kardeşi Fergana Beyi Ömer Şeyh arasındaki çatışmalarda daha çok Ömer Şeyh'in yanında durmakla birlikte, ikisinin de almak için mücadele ettiği Taşkent ve Sayram, Yunus Han'ın eline geçmişti.⁵⁷

Yunus Han'ın vefatından sonra yerine geçen oğlu Mahmud da babasının izinden giderek Cengizli mirasını korumaya gayret etti. Ahmed ve Ömer Şeyh arasındaki kavgada kazanan olmadı. İkisi de peş peşe hayatlarını kaybettiler ve Fergana bu kez Ömer Şeyh'in oğlu ve müstakbel devletin kurucusu olacak Babür'ün eline geçti. Ahmed'in oğulları arasında çıkan kavgaları fırsata çeviren Babür, amcaoğullarını bertaraf ederek Maverünnehir ve Semerkand'a girse de burada tutunamadı. Ahmed'in en küçük oğlu Ali'ye kalan Maverünnehir, Cengizlilerin en büyük kollarından olan Özbek göçebelerinin istilasına açık hale geldi. 1500 yılında Buhara'ya giren Özbekler kısa sürede Herat'a kadar Tüm Timurlu topraklarını ele geçirdiler.

Sonuç

Görece uzun sayılabilecek Moğol egemenliğinden sonra Timur ve oğullarının hâkimiyetine giren Orta Asya'da siyasî, dinî ve kültürel açıdan önemli bir yol ayrımına gelinmişti. İran-Turan savaşının son merhalesi olarak değerlendirilebileceğimiz Moğol hegemonyasının ardından yaşanan hızlı uluslaşma sürecinde politik boşluğu doldurmayı deneyen Timur, hem Cengiz Han'ın bıraktığı mirasa, hem de şehir hayatı ile tarım ve ticareti, İslam ile bütünlük içinde yaşayan halkların hamiliğine talip olmuştu.

Timur'un tarih sahnesine çıktığı dönem, idarî yönden yıpranmış olmakla birlikte, siyaseten gücünü her daim hissettirebilen Cengizlilik etkisi altındaydı. Bu gizil güç Timur'un doğu politikasını da şekillendirmişti. Bir taraftan Cengizli soyundan kukla hanları kullanırken, diğer yandan doğuda yeniden güçlenmesine izin vermek istemediği Moğolları sindirmek istiyordu. Çağatayların doğudaki son kalıntılarını yok edemese de, baskı altında tutmayı başarmıştı. Fakat yaptığı uzun süreli askeri seferlerden hiçbir zaman tatmin olmadı. Oğul-

⁵⁶ Grousset, *a.g.e.*, s. 455

⁵⁷ Duğlat, *a.g.e.*, ss. 276-282.

larından Şahrüh ve torunu Uluğ Bey'in Moğollara karşı uyguladıkları askeri ve politik hamleler ise daha tutarlıydı. Ne var ki sonraki dönemde hanedan içi çekişmelere yoğunlaşan Timurlular, herhangi bir doğu politikası uygulayamadıkları gibi, İran'da güçlenen Türk hanedanlarını ve kuzeyden gelmekte olan Özbek tehlikesini de fark edemediler.

KAYNAKÇA

- ABDURREZZAK-I SEMERKANDÎ, *Matla'ı Sa'deyn ve Mecma'ı Bahreyn*, Nşr. Muhammed Şefi', Lahor, 1949.
- AKA, İsmail, *Timur ve Devleti*, Ankara, TTK Yay., 1991.
- ALAN, H.,-KEMALOĞLU, İ., *Avrasya'nın Sekiz Asrı*, İstanbul, Ötüken Neşriyat, 2016.
- ALAN, Hayrunnisa, *Bozkırdan Cennet Bahçesine Timurlular*, İstanbul, Ötüken Neşriyat, 2007.
- BARBARO, Josaphat, *Anadolu'ya ve İran'a Seyahat*, Çev. Tufan Gündüz, İstanbul, Yeditepe Yay., 2009.
- BARTHOLD, Wilhelm W., *Müslüman Kültürü*, Çev. M. Fatih Karakaya, İstanbul, Ayrıntı Yay., 2013.
- *Uluğ Bey ve Zamanı*, Çev. İsmail Aka, Ankara, TTK, 2015.
- BENT, Van J. (2016). "None of the kings on earth is their equal in aşabiyya". The Mongols in Ibn Khaldūn's Works. *Al-Masāq. Journal of the Medieval Mediterranean* 28(2), 2016, pp. 171-186.
- CLAVIJO, Ruy Gonzales de, *Anadolu, Orta Asya ve Timur*, Çev. Ömer Rıza Doğrul, İstanbul, Ses Yay., 1993.
- GOLDEN, Peter B, *Dünya Tarihinde Orta Asya*, Çev. Yahya Kemal Taştan, İstanbul, Ötüken Neşriyat, 2014.
- GOUSSET, Rene, *Stepler İmparatorluğu*, Çev. Halil İnalçık, Ankara, TTK, 2015.

- GUMILEV, L. N., *Eski Ruslar ve Büyük Bozkır Halkları* cilt II, Çev. D. Ahsen Batur, İstanbul, Selenge Yay., 2013.
- HÂFİZ-I EBRÛ, *Zübdetü't-Tevarih-i Baysungurî*, cilt I-II, Nşr. Seyyid Kemâl Hac Seyyid Cevâdî, Tahran 1380 h.
- HASAN-I RURLU, *Ahsenü't-Tevârih*, Çev. Mürsel Öztürk, Ankara, TTK., 2006.
- İBNÎ ARABŞAH, *Acaibu'l-Makdûr*, Çev. D. Ahsen Batur, İstanbul, Selenge, Yay., 2012.
- İBNÎ TAGRİBERDÎ, *En Nücûmu'z-Zâhire fî mülûk-i Mısır ve'l-Kahire*, Cilt XII, Beyrut, 1992.
- MANZ, B. F., "Timur ve Hâkimiyetin Sembolü" Çev. Musa Şamil Yüksel, *Tarih İncelemeleri Dergisi*, Sayı XV, s. 257-272, 2000.
- MİRZA HAYDAR DUĞLAT, *Tarih-i Reşidî*, Çev. Osman Karatay, İstanbul, Selenge Yay., 2006.
- NİZAMÜDDİN ŞÂMÎ, *Zafernâme*, Çev. Necati Lugal, 2. Baskı, Ankara, TTK., 1987.
- ROUX, J. P., *Moğol İmparatorluğu Tarihi*, Çev. Aykut Kazancıgil-Ayşe Bereket, İstanbul, Kabalcı Yay., 2001.
- SAGAN, SETSEN, *Erdeniin Tovç*, Ed. A. Tsanjid-Ş. Çoimaa, Ulaanbaatar: Mongoliin Tüühen Survalj Biçgiin Tsuvral, 2006.
- SAYILI, Aydın, *Uluğ Bey ve Semerkand'daki İlim Faaliyeti Hakkında Gıyaseddin-i Kaşî'nin Mektubu*, Ankara, TTK., 1985.
- ŞERAFÜDDİN ALİ YEZDÎ-, *Zafernâme*, Çev. D. Ahsen Batur, İstanbul, Selenge Yay., 2019.
- TACÛ'S-SELMÂNÎ, *Târihnâme*. Çev. İsmail Aka, Ankara, TTK., 1999.
- TOGAN, Z. Velidi, *Umumi Türk Tarihine Giriş*, İstanbul, Enderun Yay., 1981.
- YÜKSEL, Musa. Ş., *Timurlular da Din-Devlet İlişkisi*, Ankara, TTK., 2009